

ROMÂNIA ȘI SUCCESIUNEA LA TRONUL GRECIEI DIN TOAMNA ANULUI 1922.

Constantin Jordan

În toamna anului 1922 lua sfârșit în Sud-Estul european o confruntare militară care durase - cu unele intermitențe - un deceniu; a fost cea mai lungă criză majoră din regiune în veacul nostru, comparabilă, până la un punct, doar cu cea declanșată în primăvara anului 1939 - invazia Italiei în Albania - și încheiată în 1949 - sfârșitul războiului civil din Grecia.

Tratatul de la Sèvres (10 august 1920) nu a pus capăt ostilităților militare pe întreg continent; războiul dintre mișcarea kemalistă - adversară ireductibilă a tratatului - și Grecia, principala beneficiară, susținută parțial - până la revenirea pe tron a regelui Constantin (decembrie 1920) - de marii aliați Franța, Marea Britanie și Italia, s-a încheiat cu dezastrul elenismului din Asia Mică. Căderea și incendierea Smyrnei (8-9 decembrie 1922) a marcat catastrofa militară a Greciei. Drumul forțelor kemaliste spre Constantinopol și zona Strâmtorilor - obiectiv strategic apărat de un corp expediționar aliat, redus numeric și divizat politic și militar - era deschis.

După criza de la Canak, când britanicii au fost abandonați de francezi și italieni, un eventual nou conflict militar nu ar fi avut decât un singur învingător - Turcia kemalistă. Armistițiul de la Moudania (11 octombrie), acceptat de Grecia trei zile mai târziu, a deschis calea negocierilor pentru un nou tratat de pace; Conferința s-a deschis la Lausanne pe 20 noiembrie. Misiunea ei era să înlocuiască tratatul de la Sèvres, caduc înainte de a se naște. Probleme de o uriașă complexitate își așteptau rezolvarea: frontierele Turciei și Greciei, regimul Strâmtorilor și al unor insule egeene, refugiații și schimburile de populații, drepturile minorităților, statutul Patriarhatului ecumenic etc. Interese multiple erau în joc. Bulgaria, de pildă, voia să reobțină ieșirea la Marea Egee prin modificarea statutului Traciei și căuta să obțină sprijinul României și Iugoslaviei. O zonă liberă în portul Salonic și alte privilegii pe teritoriul Greciei se aflau între obiectivele autorităților de la Belgrad. O noutate absolută: Rusia Sovietică participa pentru prima dată la negocieri de o asemenea importanță, chiar dacă formal numai la cele privind Strâmtorile, după ce își făcuse o intrare spectaculoasă în diplomația europeană prin prezența la Conferința economică internațională de la Genova (aprilie - mai 1922) și semnarea tratatului de la Rapallo (16 aprilie 1922) cu Germania, precedat de cel cu Turcia kemalistă (16 martie 1921)¹.

În consecință, a început o febrilă activitate politico-diplomatică, deoarece repere esențiale ale stabilității regionale trebuiau să aibă delimitări

durabile și multiple probleme în suspensie să-și primească rezolvări viabile. Una dintre acestea din urmă era succesiunea la tronul Greciei, "dosar" în care România era implicată direct; în cele ce urmează vom stărui asupra acestui aspect. Contextul evocat reclamă răspunsuri la cel puțin câteva întrebări: ce s-a întâmplat la Atena după catastrofă? Cum vedea România soluția problemei și cum a acționat? Care a fost bilanțul imediat și implicațiile de durată mai lungă?

Impactul înfrângerii militare a fost teribil pentru lumea greacă. "Marea Idee" - programul național maximal al unei bune părți a elitei politice elene moderne, recucerirea Constantinopolului și constituirea unui stat pe ambele țărmuri ale Mării Egee - eșuase lamentabil. Tabloul sosirii tuturor felurilor de ambarcațiuni supraîncărcate cu refugiații din Asia Mică era apocaliptic. În aceste momente de criză, un Comitet revoluționar format din colonelii Nilolaos Plastiras, Stylianos Gonatas și căpitanul naval Nikolaos Phokas - susținuți de 20.000 de militari din Insulele Chios și Mytilene debarcați la Lavrion - și-a asumat puterea, deși nimeni nu era capabil încă să aibă controlul asupra întregii țări. Acest Comitet a adresat un ultimatum regelui Constantin, care a fost obligat să abdice în favoarea "diadohului" George (27 septembrie 1922) și să plece în ultimul său exil (a murit în Italia, ianuarie 1923)². Recunoașterea succesiunii a ridicat delicate și complicate probleme pe plan internațional, dar și în viața politică internă. Care erau cauzele acestor dificultăți? Ele își au originea în atitudinea suveranului față de Aliați în timpul conflagrației mondiale. Regele Constantin - cumnatul Kaiserului Wilhelm al II-lea - a pledat pentru o neutralitate strictă, favorabilă în fapt Puterilor Centrale, în timp ce guvernul Eleftherios Venizelos, majoritar în Parlament, era partizanul opțiunii pentru Antantă. Conflictul dintre cele două autorități a provocat așa numita "schismă națională"; din toamna anului 1916 până în vara celui următor Grecia a fost practic divizată, funcționând două guverne cu legislative proprii la Salonic și la Atena, primul venizelist, ultimul susținător formal al monarhului.

Puternicele presiuni ale Aliaților din iunie 1917 l-au obligat pe Constantin să ia drumul exilului - fără să abdice formal -, fiind însoțit de moștenitorul tronului, prințul George, aflat și el în dizgrația cancelariilor occidentale. Acestea au fost de acord cu succesiunea celui de al doilea fiu al lui Constantin, tânărul Alexandru (24 de ani)³. Din nefericire, noul suveran, care nu s-a aflat totdeauna în raporturi cordiale cu Venizelos, a decedat în octombrie 1920, în urma mușcăturii unei maimuțe în parcul regal de la Tatoi. Succesiunea a revenit la ordinea zilei, confruntându-se din nou constantinienii și venizeliștii. Deși s-a evocat numele, "diadohul" George a refuzat să se urce pe tron, atâta timp cât tatăl său dorea să-și reia prerogativele.

După umilitoarea înfrângere a lui Venizelos în alegerile parlamentare din noiembrie 1920 și referendumul din decembrie, Constantin a revenit pe tron, a decis expediția militară în interiorul Anatoliei, în pofida retragerii

sprijinului Aliaților, fiind în fapt principalul responsabil al catastrofei naționale. Abdicarea din septembrie 1922 a fost o consecință logică a politicii sale⁴.

Situația extrem de confuză de la Atena din lunile octombrie-noiembrie 1922 a complicat recunoașterea deplină a succesiunii lui George. Abia la 27 noiembrie a putut fi constituit un guvern relativ stabil în frunte cu Stylianos Gonatas. Negocierile de la Lausanne începuseră deja, Venizelos - aflat în exil în Franța - fiind desemnat șef al delegației elene.

Violențele și "vânătoarea de vrăjitoare" erau fapte cotidiene în Grecia. La 28 noiembrie, un tribunal militar extraordinar condamnă la moarte și executa 5 înalți demnitari constantinieni - Dimitrios Gounaris, Nikolaos Stratos, Petros Protopapadakis - foști premieri, Gheorghios Baltadzis, fost șef al diplomației, Nikolaos Theotokis - fost ministru de război și pe generalul Gheorghios Hadjianestis - fost comandant suprem al armatei, considerați responsabili de deznodământul tragic al campaniei din Asia Mică. Evenimentul a șocat lumea civilizată. La dispoziția expresă a Lordului Curzon, ministrul britanic la Atena a fost rechemat. După dezastrul militar, acest moment a marcat profund viața politică, mentalitățile și psihologia colectivă în următoarele decenii⁵.

Din rațiuni diverse, evenimentele din Grecia au preocupat Palatul Regal și cercurile politice românești. Se știe că la mijlocul lunii septembrie 1922 - după căderea Smyrnei și criza de la Canak - premierul Ionel Brătianu a refuzat cererea Marii Britanii de a trimite un contingent pentru apărarea fostei capitale otomană și a zonei Strămtorilor puternic amenințate de kemaliști. Recunoașterea succesiunii lui George nu putea lăsa indiferentă dinastia română. La 27 februarie 1921, la București, și la 10 martie 1921, la Atena, a avut loc dubla căsătorie princiară româno-elenă: "diadohul" George cu Elisabeta a României și moștenitorul tronului Carol cu Elena a Greciei⁶.

În octombrie 1922 aveau loc în România ceremonii prilejuite de încoronarea regelui Ferdinand și a reginei Maria. La solemnități a fost prezent și mareșalul Foch (13-17 octombrie); el s-a întreținut timp de patru ore cu Ionel Brătianu în trenul București-Giurgiu (orașul a fost decorat cu "Crucea de război" franceză). Între temele acestei conversații confidențiale s-au aflat, firește, și problemele Greciei. De la început, premierul român i-a declarat oaspetelui că nu este "purtătorul de cuvânt al anturajului familiei regale, oricâtă simpatie personală ar avea pentru regina Elisabeta". Făcând aluzie la ascendentul curentului republican pe fondul dizgrației în care a căzut dinastia elenă, Brătianu "nu credea că o nouă revoluție (prima era considerată cea din septembrie 1922 - C.I.) conducând la instaurarea republicii ar putea să aibă pentru Grecia un alt efect decât începutul unei perioade de anarhie și de dezordine". Liderul liberal se îndoie că Venizelos, "pentru care, ca om de stat, nu are decât o considerație moderată deoarece are prea mult de aventurier, ar fi în măsură să asigure țării, pentru un timp mai îndelungat, continuitatea în mersul afacerilor indispensabilă menținerii

situației sale". În acel moment, "marele cretan" avea cale liberă să revină în prim-planul vieții politice. Brătianu continua: "Dezordinile din Grecia vor antrena deșteptarea năzuințelor sârbilor asupra Salonicului și Balcanii vor fi din nou în mișcare, și vor fi complicații cu Italia". Mesajul premierului român părea destul de clar: în împrejurările de atunci, Europa avea tot interesul să-i ofere noului rege George al II-lea prilejul de a se manifesta, ocazia "să-și încerce norocul" (courir sa chance)⁷.

Șederea lui Foch a oferit și Curții posibilitatea unor demersuri discrete. Regele Ferdinand i-a declarat oaspetelui că "fiul (George - C.I.) nu este responsabil de erorile tatălui (Constantin - C.I.)" și a pledat pentru necesitatea menținerii ordinii în Grecia. Foarte sentimentală, regina Maria l-a copleșit cu cadouri pe mareșal, insistând asupra subiectului. În replică, Foch a declarat că guvernul francez este preocupat ca afacerile Greciei "să meargă bine, că nu are partii pris", dar i se părea că problema depinde de Venizelos.

După opinia ministrului Franței la București, Daeschner, Elisabeta de România nu se arăta interesată să devină regină a Greciei; în mod cert ea a fost prezentă la ceremoniile încoronării și a plecat apoi cu sora ei, regina Marioara a Iugoslaviei, la Belgrad, unde a rămas câteva zile, ținta fiind Atena⁸.

Dincolo de alte considerații, să observăm că unele din temerile exprimate de Brătianu erau întemeiate. În cercuri diplomatice de la Atena⁹ și Sofia¹⁰ circulau zvonuri despre o posibilă înțelegere secretă sârbo-bulgară privind Macedonia și Tracia în detrimentul Greciei. Violențele din viața politică elenă erau o realitate frapantă. Sprijinirea Greciei era o datorie morală a României în perspectiva negocierilor de la Lausanne. Brătianu și I.G. Duca au respins la începutul lunii noiembrie solicitarea premierului bulgar, Aleksandăr Stamboliiski - în vizită la București - de solidaritate cu Sofia în chestiunea Traciei și a ieșirii la Marea Egee¹¹. La tratativele de pace delegații români au avut contacte frecvente cu cei greci și i-au susținut în dezbaterile asupra unor probleme.

Execuțiile de la Atena din 28 noiembrie 1922 și cunoașterea directă a situației politice din capitala Greciei l-au determinat pe Brătianu să-l trimită la fața locului într-o misiune discretă de informare pe Barbu Știrbey, la începutul lunii decembrie. Același gest l-a făcut și Take Ionescu în decembrie 1920 când, după căderea lui Venizelos și referendumul favorabil revenirii pe tron a lui Constantin, l-a trimis la Atena pe fostul ministru în Grecia din timpul războiului, ulterior secretar general al Ministerului de Externe, Nicolae Filodor. Atunci era în joc și viitorul Micii Înțelegeri ca alianță generală "în cinci", nu numai proiectatele legături dinastice¹².

În telegrama secretă către Brătianu din 6 decembrie, Barbu Știrbey observa, printre altele, că "situația s-a atenuat mult de trei zile, dar continuă totuși să fie gravă, și tot felul de surprize sunt posibile". El sublinia că potrivit opiniei generale nimeni de la Curte nu se afla "în pericol cu condiția

ca regele Greciei să rămână în mod absolut fără inițiativă et *laisse faire*". După părerea sa, partidul militar de guvernământ "pierde teren din zi în zi și vizează dictatura"; nu se mal pune "problema unor alegeri generale". "În aceste condiții - continua Știrbey - stabilitatea unui guvern normal pare improbabilă și regele va fi forțat în acest caz să dea dovadă încă mult timp de o răbdare și de o abnegație deseori greu de conciliat cu demnitatea sa de om și de rege".

Emisarul lui Brătianu relatează că potrivit opiniei ministrului Franței, "care recunoștea că duplicitatea lui Venizelos este de nepătruns (impénétrable), o colaborare efectivă între acesta din urmă și rege ar fi necesară". Barbu Știrbey se întreba: "Ar putea el (Venizelos - C.I.) singur să impună un guvern constituțional?", remarcând că suveranul a răspuns unei telegrame a lui Venizelos de la Lausanne "în mod amical, făcând apel la union sacrée". În mod cert, Știrbey suspecta că prelungirea prezenței sale ar putea fi "rău văzută", iar acalmia momentană îl stimula să plece de la Atena a doua zi, "dacă vrea Dumnezeu"¹³.

Ce a urmat se cunoaște: cabinetul Gonatas a rezistat până în ianuarie 1924, dar viața politică a fost extrem de agitată, permițând consolidarea curentului republican. Primele alegeri parlamentare de după dezastru (decembrie 1923) s-au soldat cu victoria venizeliștilor și partizanilor republicii. Imediat după anunțarea rezultatelor scrutinului, regele George al II-lea și regina Elisabeta au plecat într-un "concediu" - inițial în România -, care a durat însă pentru suveran - cuplul a divorțat în 1935 - 12 ani. El, Venizelos, a revenit din auto-exilul impus în noiembrie 1920 la începutul anului 1924, a format noul cabinet, dar numai pentru scurt timp; a ales din nou exilul până în vara anului 1928. La 25 martie 1924, noul Parlament elen a proclamat Republica, act consacrat printr-un referendum în luna aprilie¹⁴. În noiembrie 1935, regele George al II-lea a revenit pe tron după o lovitură militară, dar în urma invaziei forțelor Axei din primăvara anului 1941 s-a refugiat la Londra. În septembrie 1946 un referendum îl readucea pe tron, dar regele George al II-lea se stingea din viață în martie 1947, succesiunea fiind asigurată de fratele său Paul.

În loc de concluzii să observăm că în pofida legăturilor dinastice, oamenii politici români, în cazul de față Ionel Brătianu și alți fruntași liberali, s-au străduit să adopte o atitudine lucidă față de tulburările din viața politică elenă de după catastrofa națională, inclusiv față de dilema monarhie - republică.

NOTE

1. Pentru evoluția și bilanțul conflictului din Asia Mică, vezi: Harry J. Psomiades, *The Eastern Question: the Last Phase. A Study in Greek-Turkish Diplomacy*, Thessaloniki, 1968; Michael Llewellyn Smith, *Ionian Vision, Greece in Asia Minor, 1919-1922*, London, 1973; Domna Dontas, *Greece and Turkey: the Regime of the Straits, Lemnos and Samothrace*, Athens, 1987.
2. *Istoria tou ellinikou ethnous. Neoterou ellinismos apo 1913 os 1941*, Athina, 1978, p. 248 și urm.
3. George B. Leon, *Greece and the Great Powers. 1914-1917*, Thessaloniki, 1974, p. 486-489.
4. John Campbell, Philip Sherrard, *Modern Greece*, London, 1968, p. 124-126.
5. Thanos Veremis, *Oi epemvaseis tou stratou stin elliniki politiki, 1916-1936*, Athina, 1977, p. 124 și urm.
6. Vezi: Michel Lheritier, *L'évolution des rapports gréco-roumains depuis un siècle (1821-1931)*, în "Mélanges offerts à M. Nicolae Iorga par ses amis de France et des pays de langue française", Paris, 1933, p. 597-598.
7. Arhivele Naționale ale României, Arhiva Istorică Centrală. Microfilme - Franța, rola 183, cadrele 398-399: Raport București, nr. 226/21 octombrie 1922, Daeschner.
8. *Ibidem*, c. 400-401: R. București, nr. 228/21 octombrie 1922, Daeschner.
9. Cehoslovaski izvori za bălgarskata istorija. T. 1, Sofia, 1985, nr. 65, p. 153-154: R. Atena, 26 octombrie 1922, Karel Mecer; nr. 68, p. 157-159: R. Atena, 12 noiembrie 1922, Mecer.
10. Bălgaro-polski odnosnija, 1918-1944. Dokumenti i materiali T. 1, Sofia, 1988, nr. 40, p. 70-76: R. Sofia, 3 noiembrie 1922, Tadeusz Grabowski; nr. 41, p. 77-79: R. Sofia, 18 noiembrie 1922, Grabowski.
11. Vezi studiul nostru: De l'histoire des relations roumano-bulgares. Aleksandăr Stamboliiski à Bucarest, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie "A.D. Xenopol", Iași, XXII/1, 1985, p. 103-115.
12. Vezi studiul nostru: La Grèce à la fin de l'année 1920. Autour d'une mission roumaine à Athènes, în "Revue des études sud-est européennes", București, XVII, 1979, nr. 2, p. 283-296.
13. ANR-AIC. Fond Casa Regală Ferdinand, d. 23/1922, f.1: Telegramă (secretă) Atena / 6 decembrie 1922, Știrbey.
14. Vezi studiul nostru: O Venizelos kai to provlima tis egkathidrisis avasilevtis dimokratias stin Ellada (1923-1924), în "Meletimata gyro apo ton Venizelo kai tin epohi tou". Edited by Odysseas Dimitrakopoulos and Thanos Veremis, Athens, 1980, p. 505-518.

LA ROUMANIE ET LA SUCCESSION AU THRÔNE DE LA GRÈCE EN AUTOMNE DE L'ANNÉE 1922

Résumé

L'auteur se propose d'examiner un aspect peu connu de l'implication de la Roumanie dans les affaires des Balkans après la catastrophe militaire grecque en Asie Mineure; il s'agit de l'épineux "dossier" de la succession au trône de la Grèce du fils du roi Constantin, obligé d'abdiquer (le 27 septembre 1922) comme responsable du désastre national. Le prince héritier Georges et son père avaient été accusés par les Alliés d'avoir été des ennemis de l'Entente pendant la première guerre mondiale.

Le mariage de Georges avec la princesse roumaine Elisabeth (1921) a provoqué un intérêt plus spécial de la Roumanie pour la reconnaissance de la succession en automne de l'année 1922. Des informations inédites permettent à l'auteur l'analyse de la position de la Cour roumaine et du gouvernement de Bucarest dans cette question délicate.